

Створення психолого-педагогічних умов морального розвитку учнівської молоді в закладі професійно-технічної освіти

У статті досліджено фактори та тенденції падіння моральних норм у суспільстві, ціннісної дезорієнтації молоді, особливо серед контингенту учнів ПТНЗ. Проаналізовано відомі підходи до розв'язання проблеми морального розвитку молоді, виокремлено провідні психолого-педагогічні умови, сприятливі для морального розвитку учнів в закладі професійно-технічної освіти. Відмічено, що успішна реалізація на практиці даних умов можлива при врахуванні специфіки, етапів і психологічних механізмів морального розвитку учнівської молоді.

Ключові слова: психологізації навчального процесу, умови для морального розвитку, психолого-педагогічні умови.

В статье исследованы факторы и тенденции падения нравственных норм в обществе, ценностной дезориентации молодежи, особенно среди контингента учащихся ПТУ. Проанализированы известные подходы к решению проблемы нравственного развития молодежи, выделены ведущие психолого-педагогические условия, благоприятные для нравственного развития учащихся в учреждении профессионально-технического образования. Отмечено, что успешная реализация на практике данных условий возможна при учете специфики, этапов и психологических механизмов нравственного развития учащейся молодежи.

Ключевые слова: психологизации учебного процесса, условия для нравственного развития, психолого-педагогические условия.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковим чи практичними завданнями. У зв'язку з тим, що принципи морального розвитку особистості в радянські часи забезпечувалися у нерозривній єдності з існуючими політичними принципами, вони зазнали краху, як і країна в період її розпаду. В результаті політично орієнтовані соціальні інституції – «жовтенята», піонерські і комсомольські загони тощо – теж були зруйновані. На їх місці утворився ціннісний вакуум, який і став сприятливим підґрунтям більшості аморальних явищ у молодіжному середовищі.

Існуючі ж сьогодні суспільні програми є і будуть суто декларативними, якщо в закладах освіти (зокрема, професійно-технічної освіти) не створити психолого-педагогічні умови, сприятливі

для морального розвитку учнівської молоді. В сучасній системі освіти ускладнюються навчальні плани і програми, посилюються вимоги до професійної підготовки. Проте це не сприяє мотивації учнів до навчання, позитивного і радісного ставлення до предметів, особистісно зорієнтованого сприйняття навчального матеріалу. Вимоги до виховання в закладах освіти залишаються, на жаль, суто декларативними. Це вимагає нового перегляду психолого-педагогічних умов в закладі профтехосвіти, сприятливих для морального розвитку учнівської молоді.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз існуючих психолого-педагогічних умов в закладі профтехосвіти та підходів до створення сприятливих умов для морального розвитку учнів ПТНЗ у спадщині окремих видатних педагогів, обґрунтування необхідності узгодженості морального впливу сім'ї та психолого-педагогічного персоналу ПТНЗ, наявності моральних прикладів у референтному середовищі учнів, залучення молоді до соціально корисних проектів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Якість розв'язання проблем морального розвитку молоді може бути забезпечена лише за умов не декларативної, а реальної психологізації навчального процесу в закладах ПТНЗ. Цю думку висловлювали провідні вчені вже багато років тому. Зокрема, С.Ф.Русова писала: «На сучасному етапі вже недостатньо опори лише на любов дітей, педагогічну інтуїцію, хоч це і є першочерговими рисами педагога, а передусім потрібні глибокі знання фізіології, психології, антропології, соціології і виведених на їх основі педагогічних законів і закономірностей, принципів організації виховання дітей, знання організаційних форм і методів виховної роботи з дітьми» [3; с.109]. На жаль, і досі психологічні знання про дітей, їх моральне становлення залишаються невідомими для багатьох педагогів ПТНЗ, вагома частина яких не має вищої педагогічної або психологічної освіти.

У пошуках сприятливих умов для морального розвитку учнів ПТНЗ розглянемо підходи до їх створення окремих видатних педагогів.

Засновники гуманістичної психології А.Маслоу, К.Роджерс та ін. вважали, що людина приходить у світ уже з певною внутрішньою системою ставлень, яка є основою для подальшого формування образу власного «Я» під впливом значущих для особистості дитини людей – батьків та вихователів. Любов і повага з боку оточуючих до дитини виховує самоповагу і навчає сприйма-

ти себе як цінність, а також позитивно оцінювати інших людей. На жаль, серед учнів ПТНЗ значна частина не отримала необхідної уваги та любові, і цей факт має бути першочергово врахований при побудові психолого-педагогічних умов морального розвитку молоді.

К.Д.Ушинський вважав, що «... моральний вплив становить головне завдання виховання, значно важливіше, ніж розвиток розуму взагалі, наповнення голови знаннями і роз'ясненнями кожному його особистих інтересів». При цьому провідним засобом морального розвитку К.Д.Ушинський вважав процес спілкування учнів з живою природою: «Зовіть мене варваром в педагогіці, але я виніс із вражень мого життя глибоке переконання, що прекрасний ландшафт має такий величезний виховний вплив на розвиток молодої душі, з яким важко змагатися впливу педагога...» [6; с. 23]. Зазначимо, що спілкування з природою важливе і для учнів ПТНЗ, які мешкають у великих містах, і в сільській місцевості, адже краса природи має виховний вплив лише тоді, коли людина навчена та здатна її помічати і сприймати. Ця здатність значною мірою залежить від батьківського виховання, впливу педагогів.

Всесвітньо відомим досвідом морального виховання особистості є школа-колонія А.С.Макаренка. **Виховання в колективі** та через колектив А.С.Макаренко бачив найдієвішим засобом впливу на молодь. Однак у сучасному суспільстві роль соціуму в моральному вихованні особистості применшується. Справжній колективізм забезпечує формування індивідуальності, захищає інтереси, прагнення дитини. Руйнують його такі внутрішньоколективні явища, як кругова порука, конформізм. Тому в нашому дослідженні надзвичайно важливою умовою морального розвитку учнів ПТНЗ є створення в учнівському колективі особливої моральної атмосфери, яка впливала б на кожного учня.

Саме спільна, колективна діяльність справляє величезний вплив на формування особистості, оскільки громадська думка, оцінка однолітків має більшу вагу для підлітків, ніж настанови дорослих. На думку С.Ф.Русової, саме колектив вносить дух кооперації в працю учнів, дозволяє узгоджувати різні думки, підвищує зацікавленість учня у процесі навчання, вносить у нього елементи самокерування. При цьому важливо створити такі психологічні умови в колективі, за яких там цінувалися б моральні риси: чесність, мужність, фізична спритність та ін. [5; с.44]. Якщо цього не зроблено, колектив може мати не позитивний, а негативний вплив на моральний розвиток особистості.

До прогресивних педагогічних технологій ХХ ст. відносять також досвід В.Ф.Шаталова, який застосовував чимало інновацій. Зокрема, під час проведення «уроків відкритих думок», у дітей розвивалося прагнення до знань, з'являлася можливість почути думки інших і висловити власні, що надзвичайно важливо для становлення моральної самосвідомості.

Призначення серед дітей старших консультантів сприяло ствердженню почуття колективізму, розумінню моральних принципів взаємодії. Психологічний мікроклімат в учнівському та педагогічному колективі сприяв реалізації на практиці девізу школи: «Вчитися переможно!». Ще однією цікавою психологічною «знахідкою» була започаткована система виступів школярів перед аудиторією, що допомагало формуванню впевненості, віри в себе, сприяло визначенню та ствердженню **власної життєвої позиції**. Отже, навчальний процес у будь-якому закладі може бути орієнтований на певні психолого-педагогічні цілі, зокрема, на моральний розвиток молоді.

Наведені вище ідеї можуть значною мірою використовуватися у ПТНЗ під час проведення виховних годин, коли спілкування з молоддю здійснюється у формі діалогу на теми, які є найбільш актуальними для даної вікової категорії.

У відомій педагогічній технології І.П.Волкова за мету ставився розвиток потенційних здібностей кожного школяра. Основною задачею уроків вважалося забезпечення єдності навчання, виховання та розвитку дітей. Для реалізації мети І.Г.Волковим були введені спеціальні «уроки творчості», що включали 2 уроки праці, 1 урок образотворчого мистецтва та 1 урок шкільного компоненту. На цих заняттях виконувалися роботи по виготовленню багатьох предметів, за складністю еквівалентних вимогам програм початкових курсів спеціальних закладів [1; с.54].

Важливо також, що у школі були постійно відкриті творчі майстерні, до яких учні могли завітати у вільний час та закінчити завдання, розпочате на уроці, виконати самостійну творчу роботу. Стимулом до виконання дітьми творчих робіт був, так званий, «творчий щоденник», до якого заносилися роботи, виконані за власною ініціативою учня, що були повністю завершені. Ці заходи сприяли формуванню відповідальності, любові до праці, терпінню тощо. Таким чином ідеї морального розвитку молоді мають повноцінно реалізуватися і в урочній, і в позаурочній діяльності. Цей принцип особливо важливий для учнів ПТНЗ, оскільки правопорушення в більшості скоюються ними в позаурочний час.

Зазначимо, що і С.Ф.Русова вважала навчання основним засобом морального виховання молоді. Отже, у навчально-виховному процесі сучасного ПТНЗ наголос має ставитись на моральному аспекті будь-якої діяльності. Важливо піклуватися не тільки про те, щоб виховати працелюбну людину у стінах ПТУ, а й про те, щоб спонукальні мотиви її діяльності були високоморальними.

Важливою умовою успішності процесу морального розвитку учнів ПТНЗ є **узгодженість психолого-педагогічного впливу на особистість з боку батьків і педагогічного персоналу навчального закладу.** Зазначимо, що люди, які займаються вихованням або бажають сприяти моральному становленню молоді, повинні самі прагнути до вдосконалення власної особистості, щоб стати певним взірцем: бути доброзичливими, тактовними, вміти уважно вислухати, не нав'язувати своєї волі, не думати за вихованця, не приймати за нього рішень, а думати, відчувати, приймати рішення разом із вихованцем, допомагати у передачі об'єктивних цінностей, цікавитися внутрішнім світом, почуттями та думками, прагненнями людини, не засуджувати, а зрозуміти, звертаючись до об'єктивних норм і цінностей. На жаль, не всі педагогічні працівники відповідають цим вимогам, що зумовлює невідповідність між їх словами, закликами та способом життя. Відсутність у педагогічних працівників спеціальних знань щодо динаміки розвитку свідомості, етапів морального розвитку особистості учня не тільки ускладнює процеси особистісного становлення учнів у навчальних закладах, а й погіршує психологічний мікроклімат у колективі.

Успішність морального розвитку учнів ПТНЗ значною мірою залежить від особистого **ідеалу, життєвого прикладу.** Людина, особливо молода, потребує ідеалу, який втілює благородство життєвих цілей, ідейну переконаність, працьовитість і мужність.

У процесі свого розвитку людина постійно орієнтується на реальні, живі конкретні зразки. При цьому вона прагне, як правило, наслідувати кращі зразки поведінки і діяльності старших, тих, з ким вона вступає у взаємні стосунки. Тому надзвичайно важливо, щоб взірцем для учнів ПТНЗ стали люди високоморальні з активною життєвою позицією.

У процесі морального розвитку особистості важливу роль відіграє **активна життєва позиція.** У закладах профтехосвіти вона реалізується в процесі практичної діяльності, зокрема участі в продуктивній праці, суспільно корисній роботі. Активна жит-

тева позиція передбачає певну сукупність моральних та емоційно-вольових якостей і рис людини. Складовими елементами активної життєвої позиції учня є також гуманне ставлення до оточуючих, колективізм, принциповість, вимогливість до себе та інших, чесність, бережливість, особиста відповідальність. Учневі ПТНЗ мають бути притаманні самокритичність, прагнення до самопізнання та подальшого самовдосконалення. Взагалі самопізнання є однією з найважливіших умов морального розвитку особистості. Недарма на стінах Дельфійського храму в Античній Греції було викарбовано: «Пізнай самого себе». В сучасних умовах процес самопізнання продовжує залишатися надзвичайно актуальним. Адаже пізнання себе, свого внутрішнього світу, визначення своїх внутрішніх потреб є основою для подальшого морального саморозвитку. Необхідно відмітити, що самопізнання – складний процес, пов'язаний, перш за все, з трансформацією свідомості. Тому виникає необхідність в теоретичних і практичних знаннях, різноманітних методах і прийомах розвитку власної особистості. Отримати ці знання можна від референтної особистості.

У багатьох виховних традиціях велике значення для духовного прогресу учнів надавалося наявності духовного вчителя, наставника, референтної особистості, яка є безпосереднім взірцем для послідовників. На жаль, практика духовного наставництва протягом тривалого часу існувала, переважно, у релігійній традиції, що не давало можливості отримати відповідну допомогу тим, хто не відчував у собі релігійних потягів і прагнень. На сучасному етапі функцію допомоги учням у процесі самовиховання все активніше бере на себе освітня психологічна служба. На думку В.Г.Кременя, «...психологічна служба повинна забезпечити, щоб кожен учень дізнався про себе за допомогою психологів набагато більше, ніж він спроможний це зробити стихійно» [4; с.3].

Такий підхід та орієнтація діяльності психологічної служби ПТНЗ на допомогу у життєвому самовизначенні, становленні активної життєвої позиції має суттєво сприяти моральному розвитку учнів.

Широкий спектр найрізноманітніших форм роботи з учнями дає змогу практичному психологу у ПТНЗ вирішити на якісно новому рівні ряд психолого-педагогічних задач. Зокрема:

- оволодіння учнями певними теоретичними знаннями в галузі психології та морального розвитку особистості;
- формування, а при потребі і корекція соціально-психологічних умінь та навичок;

- вміння психологічно грамотно будувати міжособистісні стосунки;
- розвиток здібності адекватного пізнання себе та інших;
- активізація індивідуальної потреби у морально-духовному розвитку;
- активізація потреби в життєвому самовизначенні, становленні власної життєвої позиції.

За прийнятим робочим визначенням моральний розвиток учнів ПТНЗ доцільно розглядати як процес активізації самосвідомості на основі засвоєних, осмислених і відтворених у поведінці моральних норм, законів і принципів. Та слід пам'ятати, що для більшості з учнів засвоєння моральних норм відбувалося в сім'ї ще в роки раннього дитинства. Тому в старшому підлітковому та молодшому юнацькому віці доцільно ставити завданням морального виховання не засвоєння, а осмислення та відтворення моральних норм у поведінці. Це може бути повноцінно реалізовано у морально спрямованій проектній діяльності. Як правило, така діяльність реалізується через неформальні об'єднання скаутів, волонтерів тощо.

Аналізуючи наведені дані, можемо виокремити провідні психолого-педагогічні умови, сприятливі для морального розвитку учнів ПТНЗ (рис. 1.1).

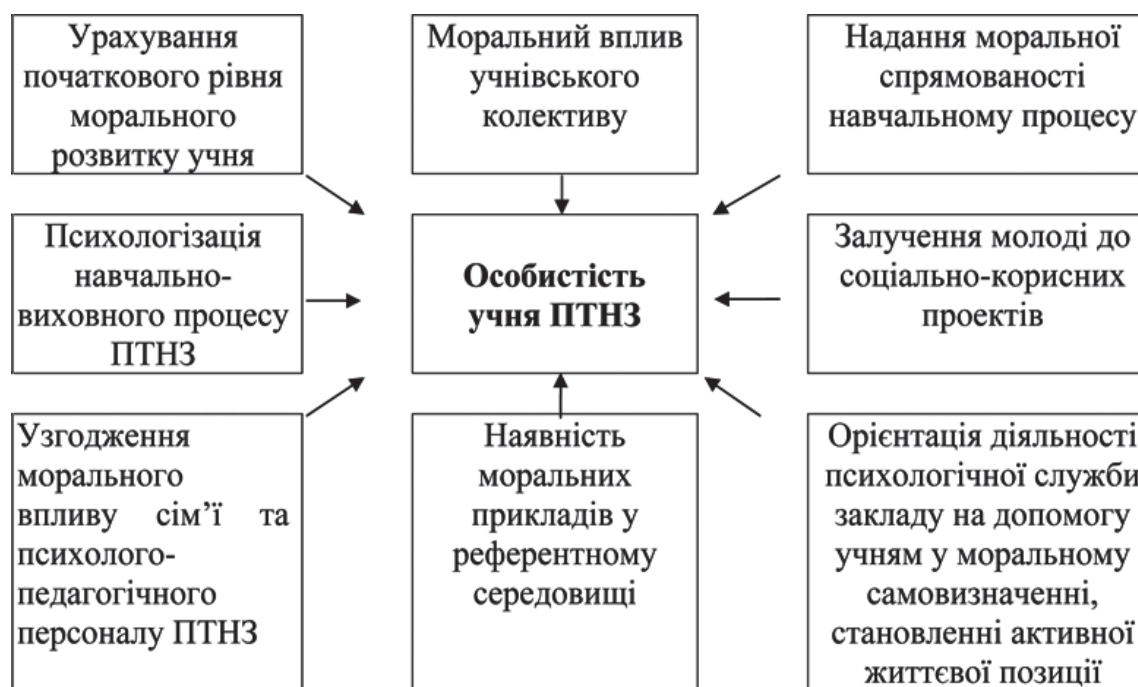

Рис. 1.1. Психолого-педагогічні умови морального розвитку учнівської молоді в закладах професійно-технічної освіти

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що успішна реалізація на практиці виокремлених нами умов можлива при врахуванні специфіки, етапів і психологічних механізмів морального розвитку учнівської молоді. Слушною, на наш погляд, є думка М.С. Кагана, який наголошує на тому, що виховання духовності та моральності вимагає від нас чіткого уявлення про ті способи, за допомогою яких духовно-моральні устремління суспільства можуть перетворюватися в духовність і моральність кожної конкретної особистості [2]. Коли цієї специфіки не розуміють і намагаються формувати ціннісну свідомість молоді тими ж способами, якими транслюють знання та уміння, духовне виховання не приносить бажаних результатів.

Список використаних джерел

1. Волков И.П. Учим творчеству / И.П. Волков. – М.: Педагогика, 1982. – 86 с.
2. Каган М. С. Человеческая деятельность (опыт системного подхода) / М. С. Каган. – М., 1974.
3. Коваленко Є.І. Освітня діяльність і педагогічні погляди С.Русової / Є.І. Коваленко, І.М. Пінчук; за ред. Є.І.Коваленко – Ніжин, НДПІ, 1998, 214 с.
4. Кремень В.Г. Актуальні проблеми сучасної освіти та виховання учнівської молоді / В.Г. Кремень// Практична психологія та соціальна робота. – 2000. – №5. – С 3.
5. Русова С. Вибрані педагогічні твори, У 2-х кн.// С. Русова; за ред. Є.І.Коваленко; Упор. прим. – Є.І.Коваленко, І.М.Пінчук. – К.: Либідь, 1997. – Кн.2. – 320 с.
6. Ушинський К.Д. Про сімейне виховання / К.Д. Ушинський. – К.: Рад. шк. – 1974. –150 с.

The article examines the factors and trends in the decline of moral standards in society, values disorientation among youth, especially in the group of vocational students. The article presents analysis of the known solutions to the problem of moral development of young people, determines leading psycho-pedagogical conditions favorable for the moral development of students in vocational education. It is noted that the successful implementation of these conditions in practice is possible while respecting the specificity of stages and psychological mechanisms of moral development of youth.

Keywords: learning process, the conditions for moral development, psychological and pedagogical conditions.

Отримано: 16.09.2012 р.